

Open Access Repository

www.ssoar.info

Návštěvy císaře Františka Josefa I. v Čechách

Rak, Jiří

Veröffentlichungsversion / Published Version

Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Rak, J. (2014). Návštěvy císaře Františka Josefa I. v Čechách. *Historická sociologie / Historical Sociology*, 1, 119-126.
<https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-406515>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives). For more information see:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

Návštěvy císaře Františka Josefa I. v Čechách *

J I Ř Í R A K **

Emperor Franz Joseph's Visits to Czech Lands

Abstract: This historical essay describes Emperor Franz Joseph's visits to the Czech lands. Both the Monarch's image and the people's attitude to his stays in Bohemia and Moravia during his long reign (1848–1916) were prone to change. Following his coronation the young ruler dissolved the Constituent Assembly and returned Austria to Absolute Rule. His popularity declined sharply even though the Czechs supported the Habsburgs during the 1848/49 revolutionary uprising. He was welcomed in Bohemia after his wedding in 1854 but this was fuelled by the hope that the current harsh rule would grow more lenient. Once constitutional rule was reinstated, Czech politicians attempted to entice Franz Joseph to hold his coronation ceremony in Bohemia. In this they did not succeed. During the final decades of his rule the emperor acquired the benign image of an "Old Monarch" and this despite the fact that Czech attachment to the monarchy had weakened considerably over time. Nevertheless the Czech people sincerely liked their Emperor and his visits were always occasions for national celebration. During these visits the aged Monarch would address old war veterans and young children and these meticulously recorded conversations formed an integral part of his official cult.

Key words: Emperor Franz Joseph, visits to Czech lands, Monarch's image, the Habsburgs

Osobnost „staříčkého mocnáře“ se v posledních letech opět vrací do české historické paměti a řekněme hned na počátku, že to byla cesta složitá. Připomeňme alespoň ve zkratce její zákruty. Začátek vlády nebyl právě šťastný – mladý císař se ujal vlády 2. prosince roku 1848. Revoluce, která měla Rakouské císařství proměnit v moderní konstituční stát, byla už v té době na ústupu. Po porážce vídeňského říjnového povstání (to ovšem v Čechách, pro své velkoněmecké tendence, nenašlo mnoho sympatizantů) se ústavodárný sněm přesunul do Kroměříže a připravovaná ústava již prošla jednotlivými výbory, když panovník v březnu 1849 pod záminkou, že práce na jejím znění postupují liknavě, sněm rozpustil a vydal sám ze své moci ústavu oktrojovanou. Ani tento dokument ale nevešel řádně v platnost a *silvestrovskými patenty* z konce roku 1851 byly vyhlášeny tzv. organické zásady řízení korunních zemí Rakouského císařství. Nastala éra neoabsolutismu, v Čechách běžně označovaná jménem ministra vnitra Alexandra Bacha jako „bachovský absolutismus“, v němž se projevuje tradiční tendence exkulповat panovníka a vinu za nepopulární opatření klást na jeho „zlé rádce“. Císařova obliba povážlivě klesla. Bachovský režim skončil po rakouských vojenských porážkách v severní Itálii a na počátku šedesátých let vstoupilo Rakousko do ústavní éry. Úsilí mladé české politiky se zaměřilo na vzdálený cíl federalizace monarchie, jejímž srozumitelným vyjádřením pro široké vrstvy obyvatelstva bylo prosazení českého státního práva symbolizovaného mocnářovou českou korunovací. Přísliby korunovace pak opět Františka Josefa s jeho Čechy sblížily.

* Esej byl zpracován s využitím pasáží z autorovy knihy *Zachovej nám, Hospodine. Češi v Rakouském císařství 1804–1918*. Praha: Havran, 2013.

** PhDr. Jiří Rak, Institut mezinárodních studií, Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova, U Kříže 8, Praha 5 – Jinonice. E-mail: jiri-rak@seznam.cz.

Česká loajalita kulminovala roku 1866 v době války Rakouska s Pruskem, kterou Češi vnímali jako zosobnění německého „dědičného nepřítele“. Vlastenecké naděje, ale byly zklamány a místo federalizace byl uzákoněn rakousko-uherský dualismus. Císařova obliba opět upadla a čeští politikové nastoupili cestu pasivní resistance, tj. odmítli zasedat v zastupitelských orgánech zemských i říšských. Po čase jednání pokračovala a nejbližše se splnění svých přání Češi dočkali počátkem sedmdesátých let. Byly vyjednány tzv. fundamentální články, jimiž České království přistupovalo k rakousko-uherskému vyrovnání, a císař zvláštním korunovačním reskriptem slíbil, že se v Praze nechá korunovat českým králem. Zároveň ale upozornil, že české vyrovnání je třeba uvést do souladu s ústavou a vyzval proto české zástupce, aby se vrátili na půdu říšské rady; nadějná jednání pak ztroskotala na odporu Němců a Maďarů.

Panovníkova popularita znovu klesla na nulu a po krátkém období opětovného vzdorování se Češi nakonec vrátili do zemského sněmu i do říšské rady a nastalo dlouhé období klidu, v němž se monarchie pozvolna ale nezvratně modernizovala a demokratizovala, což v roce 1907 vyvrcholilo uzákoněním všeobecného hlasovacího práva do říšské rady. Nesporných pokroků dosáhli rovněž Češi: roku 1882 vznikla samostatná česká univerzita, bylo otevřeno Národní divadlo (na jehož stavbu František Josef několikrát přispěl nezadatelnými částkami), založena Česká akademie atd. Císařova osobnost byla uprostřed prudce se měnícího světa zárukou stability a oslavy mocnářových narozenin a výročí počátku jeho vlády se stávaly pravidelnou součástí kalendáře a Češi teď začali mít svého císaře opravdu rádi. Připomínky nesplněného korunovačního slibu se stávaly obsahově vyprázdněnou součástí politických projevů a novinových komentářů, v praxi se projevovaly hlavně (takřka) důsledným titulováním císaře slovem „král“.

Největší monarchická slavnost – korunovace – tedy byla Čechům odepřena, ale jinak slavili hodně a rádi. Kromě zmíněných výročních oslav byly příležitostí, která zároveň skýtala barvitou podívanou, císařovy návštěvy zemí Koruny české.

Zas práno zemi oddané a věrné / pozřítí v krále svého drahou tvář / a lidu všemu v lásce nedoměrné / svá srdce vděku složit na oltář.

A všude cestou svou kde král jen stane, / jak by se odbývala slavná pouť, / – z tisíců květů pestrých vůně vane / a tisíci se plní každý kout.

Vše tlačí se jak k slunci poupě z rána, / vše k svému otci, králi tihne blíž, / ta utlá mládež v lásce odchována, / ten vetchý kmet, / jež svírá věku tíž.

Oj plesejme a uvítejme v jasu, / že zdrav náš král a mysle veselé, / že ani zloby přívál ani času / v ty skráně rýti nesměl / velebné.

A pro každého úsměv na rtou Jeho, / a slovo něžné vřelé otcovské/ a srdce do kořán je pro každého: / jeť srdce krále lásky obrovské.

Aj pospěš bodrý lide české role / a k srdci krále svého tlač se blíž, / vždyť na tě myslí na svém na prestole / a odtud k tobě rád se kloní níž.

A pověz vládci svému vládci vznešenému, / jak vřelou láskou k němu duší lneš, / a stálou věrnost trůnu habsburskému / „až do těch hrdel“ svatě slibuješ.

Nuž zajásejme: Bůh nám žehnej krále, / jenž zárukou je kýžených těch shod, / v nichž k národům svým pnouti chce se dále/ Habsburků vznešený i zbožný rod.

Shora uvedená básně středoškolského profesora Gustava Heše může posloužit jako jeden příklad za všechny verše, kterých musel František Josef I. při svých pobytech v českých zemích vyslechnout nepředstavitelné množství; noviny a časopisy je uveřejňovaly

většinou v předvečer mocnářova příjezdu. Návštěvy měly standardní průběh. Místodržitel vítal panovníka na jeho první zastávce v Čechách a připojil se k jeho doprovodu. Trasa byla předem pečlivě připravena a místa, kde se měl císař zastavit, byla oznámena předem, aby se mohla patřičně přichystat. Program a režie byly stejné v českých i německých městech. Purkmistr nebo starosta oznámil zastupitelstvu, že jejich město bude poctěno Nejvyšší návštěvou, což oni přijali hlučným volání „Sláva“, „Hoch“, nebo „Bravo“. Pak byl ustaven zvláštní výbor, který se měl věnovat přípravě. Občané byli vyzváni, aby ozdobili své domy, spolky a korporace se hlásily do slavnostních špalířů po trase mocnářovy cesty, jejíž pořadí pak bylo uveřejněno v místních novinách. Tisk pravidelně informoval veřejnost o přípravách, stavbě triumfálních oblouků (trasa se měnila ve skutečnou *Via triumphalis*) a lidé se zájmem sledovali postup příprav.

Císař byl obvykle vítán již před městem, pokud se z tohoto místa naskýtala vyhlídka na návštěvou poctěné sídlo, panovník se pravidelně pochvalně vyslovoval, vždy v jazyce obyvatelstva dané lokality, o jeho malebnosti. Pak se pokračovalo k hranicím města, kde byla vybudována slavobrána vyzdobená více či méně zdařilým nápisem v obou zemských jazycích (podobné slavobrány stály po celé cestě) a monarchův příjezd oznamovaly výstřely z hmoždířů. To se dělo i v Praze, když císař vjížděl z města do předměstí, které dosud byly právně samostatnými obcemi, i když zástavbou už splývaly se svým okolím. Tak například císařův vstup na půdu Královských Vinohrad byl salvami pozdraven u budovy Národního muzea. Ulice, jimiž císař projížděl, byly slavnostně vyzdobeny chvojím, květinami a transparenty. Dobovým jazykem řečeno: „město se odělo do slavnostního hávu“. Ulice byly lemovány stožáry s heraldickými symboly a vlajkami, prapory vlály také ze všech domů, mnohé korporace připravily vlastní obelisky nebo pyramidy. Mnohdy ovšem výzdoba dalece překračovala hranice dobrého vkusu. Například roku 1874 byl historický Karlův most v Praze „proměněn v rozkošnou zahradu. Chodníky po obou stranách byly drnem obloženy, dlažba uprostřed pískem pokryta. Zábradlí bylo úplně zelením a chvojí pokryto. Po obou stranách všech soch postaveny byly smrčky a pod nimi se nalézala skupení květin. Pod svítilnami byly umístěny košíčky a v těch vonné květiny. Ve výstupcích u kříže a u Matky Boží byly zřízeny z cizopásných rostlin rozkošné záhony, v jejichž středu se nalézaly skleněné nádoby s živými rybičkami. Mezi svítilnami a sochami táhly se květinové řetězy“, tak to alespoň popisoval Pražský denník.

Ozdobené ulice při panovníkově cestě městem kromě hasičů, veteránů, ostrostřelců a spolků mnohdy s vlastními prapory a kapelami, jejichž členové byli velmi často krojováni, lemovaly i davy nadšených diváků, provolávajících „Sláva“ nebo „Hoch“. Dnes je již těžké rozhodnout, zda u těchto diváků převažovala prostá touha po parádní podívané či jestli se jednalo o upřímnou touhu vidět a pozdravit svého panovníka. Rozhodně bylo nač se dívat – slavnostní livreje komorníků, kočích a ostatních dvorních zaměstnanců, stejnokroje ministrů i barevné uniformy osobní gardy a generality, to vše tvořilo barvitý obraz poskytující vytržení z všedního dne. (Nezapomínejme, že dnešní obrazové zpravodajství ještě neexistovalo a černobílé fotografie, časopisecky publikované od devadesátých let 19. století, nemohly v žádném nahradit osobní zážitek.)

Stejně silně ale působil i tradiční monarchismus; pro naše předky, kteří jím byli prodchnuti, představovala možnost vidět císaře na vlastní oči silný dojem na celý zbytek života. (Ostatně ještě nedávno proběhla naším tiskem zpráva o stoleté stařence dodnes vzpomínající na to, jak při manévrech viděla jako malá holčička „císaře pána koní.“) V každém

případě nebyla účast na mocnářově vítání (kromě státních zaměstnanců, policie a vojáků) povinná. Vzhledem k pozdějším deformacím obrazu posledních desetiletí monarchie v české historické paměti je třeba zvláště zdůraznit, že panovníkova přivítání i dalších slavnostních aktivit se účastnily rovněž nacionální spolky včetně Sokola. V městech obklopených zemědělským okolím se na uvítání podílela také rolnická banderia (jezdecké skupiny, obvykle krojované) ze sousedních vsí. Pro aktivní účastníky slavnostního přivítání se ostatně jednalo o lukrativní záležitost. Dámy, které císaři podaly kytici stejně jako dívka recitující básničky, byly pravidelně obdarovány šperkem z drahého kovu.

Po příjezdu na náměstí, v pozdější době rozvoje železniční dopravy již na nádraží, kde býval postaven zvláštní „císařský pavilon“, uvítal monarchu starosta a po vlídné císařově odpovědi následovala přehlídka čestných jednotek armády, ostrostřelců a veteránů a představení zastupitelstva a důstojnického sboru.

Hodnostáři většinou hovořili o dojetí, jímž je samotné a spolu s nimi všechny místní občany naplňuje skutečnost, že se dožili radostného okamžiku, kdy do bran jejich města zavítala vznešená císařská návštěva, zdůrazňovali tradiční věrnost dané lokality panovníckému domu a prosili jej, aby přijal hold jejich i všech obyvatel. Obligátním zakončením projevů bylo provolání slávy nebo prosba k Bohu, aby ještě dlouhá léta chránil Jeho Veličenstvo. Veličenstvo pak odpovědělo v tom smyslu, že nikdy nepochybovalo o věrnosti a oddanosti zdejšího lidu, vyjádřilo radost nad tím, že může tento kraj osobně navštívit a přesvědčit se o pokroku, jehož dosahuje na poli industriálním, kulturním i občanském. Na závěr krátkého proslovu pak císař požádal přítomné hodnostáře, aby tato jeho slova tlumočili všem obyvatelům.

Někdy se nejednalo o návštěvu v pravém slova smyslu a dvorní vlak pouze cestou zastavil na určitém místě. Nicméně i zde musel František Josef vyslechnout pozdravný a holdovací projev místního starosty a nechat si představit hodnostáře. Notábové většinou litovali, že císař nepobude v jejich městě delší dobu a mocnář dával stereotypní odpovědi typu: „Děkuji vám za přátelské uvítání, těší mne, že vás vidím, přijdu opět do vašeho středu a budu více s vámi mluvit.“ Místy menšího významu vlak pouze projížděl, také tady ale byly perony zaplněny, vlak zpomalil a císař kynul zástupům provolávajícím slávu z okna. Častokrát také zástupy vítajících stály kolem trati, v tom případě vlak projížděl pomalu a starý císař příslušný úsek cesty absolvoval ve stoje, aby jej poddaní mohli osobně spatřit a vlídně odpovídal na jejich pozdravy.

Stabilní součástí každého referování o císařových návštěvách byly informace o mocnářově dojetí, a to zvláště když se „mladistvý“ panovník začal měnit ve „staříčkého mocnáře“. Císař s dojetím hleděl na vítající davy, dojatě přijímal hold školních dětí, slzeli lidé poctění panovníkovým oslovením a dojeti byli i přihlížející. „Pisatel těchto řádků“, vzpomínal například spisovatel Jan Donát Pélhřimovský na císařovu cestu přes Moravu roku 1879, „byl přítomen tomuto triumfálnímu průvodu císaře pána z Kojetína do Brna, a pranic se nestyděl za slzu, jíž mu vynutil dojem přijetí na jedné stanici, když J. V. císař pán se staříčkým rolníkem tak pěkně a srdečně rozmlouval, že starci se oko zarosilo“. S nadsázkou lze říci, že pokud by měli pisatelé podobných zpráv pravdu, byly by české země v době panovníkovy návštěvy jedním velkým slzavým údolím.

Panovníkovou povinností bylo s každým, kdo mu byl představen, „laskavě“ promluvit a pokud možno pochvalně se vyjádřit o městě, způsobu přivítání a konkrétně o oboru činnosti poctěného; většinou je také ujišťoval svou stálou císařskou milostí. Místní noviny

neopomenuly uveřejňovat jmenovité seznamy všech představených osobností. Být představen císaři bylo vnímáno jako obzvláštní čest; pokud noviny na některé jméno zapoměly, byly pravidelně otiskovány příslušné doplňky ke zpravodajství. Obdivuhodná byla mocnářova paměť, s níž připomínal představovaným osobám, že oni se přece znají, někdy dokonce prohodil, že jsou staří známí, byť od posledního setkání již uběhla řada let.

Podle délky trvání návštěvy absolvoval císař návštěvu svatostánek všech v daném městě zastoupených vyznání (opět s představením a promluvami duchovních), prohlídku škol (zde musel kromě projevů pánů učitelů vyslechnout i básničky přednášené žactvem a často mu byly předvedeny i správné odpovědi na otázky z probírané látky), dobročinných ústavů, nemocnic, muzeí atd. a všude se zapisoval do pamětních knih a uděloval peněžité dary. Neexistuje snad novinová zpráva o císařově návštěvě, kde by v pasáži o rozhovorech s hodnostáři nebylo zdůrazněno, že Jeho Veličenstvo jevílo „živý zájem“ o místní poměry a vyjadřovalo „nepokrytou radost“ nad rozvojem toho kterého města.

Projevy, jimiž Františka Josefa I. vítal pražský starosta, obsahovaly většinou také aktuální politické pasáže měnící se podle situace, převážně se týkaly česko-německého poměru. Jinde ale byly v podstatě stereotypní a pro představu snad bude stačit jen několik příkladů; ostatně jsou pěknou ukázkou dobové rétoriky. Skutečně velice květnatou řečí pozdravil roku 1901 panovníka například smíchovský starosta:

Vaše c. k. apoštolské Veličenstvo, Nejmilostivější císaři a králi náši! Okamžik toužebně očekávaný, přestátný, nadešel obyvatelstvu města Smíchova, kdy se srdcem radostí a blahem překypujícím pozdravuje ve svém středu posvátnou osobu Vašeho Veličenstva a v otcovskou, láskyplnou tvář hledí svému zeměpánu. Jménem plesajícího obecnstva města Smíchova vítám v nehlubší pokoře a oddanosti V. V. v městě našem a ujišťuji V. V. v okamžiku tak povznášejším, tak šťastným, nezvratnou láskou a věrností veškerého obyvatelstva k nejjasnějšímu trůnu V. V. a tlumočím spolu nejvroucnější díky za nejvyšší vyznamenání a nejskvělejší důkaz otcovské přízně a lásky, jakou vznešenou a milostivou návštěvou V. V. město Smíchov bylo počtено. Bůh všemohoucí posilňuj a opatruj V. V. a zehnej všem krokům a činům k zmohutnění říše, k rozkvětu naší drahé vlasti a ku blahu a míru všech věrných oddaných národů směřujícím. Jeho Veličenstvu, našemu nejmilostivějšímu a nejjasnějšímu císaři a králi Františku Josefu I. Sláva!

Před deseti lety, roku 1891, ředitel nové školy v Holešovicích-Bubnech pan Vašatý vítal mocnáře těmito slovy:

Vaše císařské a královské apoštolské Veličenstvo! Nejmilostivější císaři a králi! Převzácnou jest nám chvíle, v níž můžeme hledět na posvátnou osobu svého vroucně milovaného mocnáře. Vaše císařské a královské Veličenstvo radčež blahosklonně popatřiti v radostnou tvář mládeže, jíž vedeme k povinné úctě trůnu a celého vznešeného rodu panovnického. Vítaje s oddaností nehlubší jménem sborů učitelských vaše císařské a královské apoštolské Veličenstvo, provolávám v tomto pro nás nezapomenutelném okamžiku vašemu Veličenstvu Sláva! Sláva! Sláva!

Na slova pana ředitele navázala A. Ondráčková jako zástupkyně žactva:

Vaše císařské a královské Veličenstva! Nejmilostivější císaři a králi! Srdce naše dětská naplněna jsou radostí nevyslovitelnou, že Vaše Veličenstvo také nás dítky a školu naši svoji vznešenou návštěvou počtí ráčilo. Den tento zůstane nezapomenutelným po celý život náš, nezapomenutelným proto, že Vaše císařské Veličenstvo otcovsky stará se o školy, naše vzdělání a naši budoucnost.

Račte proto přijati Vaše Veličenstvo naše nejsrdečnější díky za vznešenou přízeň, nám vzácnou návštěvou svoji prokázanou. Bůh zachovej nám dlouhá léta našeho nejmilostivějšího císaře a krále!

Dítka nevívala svého zeměpána jenom ve školách, ale jejich projevy byly pravidelnou součástí všech uvítacích ceremoniálů. Pro příklad můžeme zůstat na Smíchově roku 1891. Po starostovi předstoupila před mocnáře dceruška advokáta pana Vojáčka, která se při příjezdu Františka Josefa na Smíchov musela naučit zpaměti poměrně obtížný proslov, jenž ale dokonale zvládla. K radosti všech přítomných podala Jeho Veličenstvu kytici a pevným hlasem oslovila panovníka touto českou řečí:

Nejmilostivější císaři a králi! Nevýslovnou radostí naplněno jest srdce moje, že předstoupiti smím před vznešenou osobu našeho nejmilostivějšího císaře a krále a vítati Vaše Veličenstvo jménem školní mládeže smíchovské. My všichni jsme nejvýše šťastni, že dopřáno nám jest spatřiti nejmilostivější tvář Vašeho Veličenstva. Památný den vznešené této návštěvy bude nám nejkrásnější vzpomínkou pro pozdní věk. Z vděčnosti za to budeme se modliti: Všemohoucí Bůh zachovejž našeho nejmilostivějšího císaře a krále. Račiz Vaše Veličenstvo přijmouti ode mne jménem veškeré školní mládeže tuto kytici.

Děvčátka po přednesu přivítání dostávala od generálního adjutanta hraběte Paara zlaté náramky. Roku 1907 v dívčí škole u sv. Vojtěcha obdržela císařský dárek omylem jiná žákyně, nedopatření bylo okamžitě napraveno a recitátorka patřičně odměněna, původně obdarovaná holčička si ovšem svůj náramek mohla ponechat.

Při každé příležitosti se císař snažil chválit místní poměry, památky i moderní rozvoj, přírodní krásy okolí i hospodářské produkty. Například Plzeň si uchovala ve vděčné vzpomínce epizodu z roku 1874. Při zastávce na plzeňském nádraží bylo panovníkovi a jeho doprovodu nabídnuto občerstvení, Pražský denník otiskl jídelní lístek a povšiml si, že ačkoliv na stolech stály láhve výborných vín z císařských a lobkovických sklepů, „avšak obé zůstalo od celé společnosti nepovšimnuto za příčinou výtečného piva plzeňského“, jehož chutí bylo Jeho Veličenstvo nadšeno. (V této souvislosti stojí za upozornění, že krojované holdy pražských sládků patřily k nejmalebnějším skupinám při císařově vítání v hlavním městě a návštěva pivovaru spojená s podáním sklenice byla vždy neměnnou součástí návštěvy. Podobně se samozřejmě císař vyjadřoval i o jiných pivech, pravdou ale je, že plzeňské bylo pravidelnou součástí jeho jídelníčku i ve Vídni.)

Zdrojem pozdějších posměšků na císařovu adresu byly jeho odpovědi při návštěvách, které vytrženy z kontextu mnohdy působí nechtěnou komikou. „Máte to hezkou budovu,“ prohodil třeba při pohledu na nové sídlo Národního muzea na Václavském náměstí, na Jubilejní výstavě roku 1891 v textilním pavilonu pochválil hezké látky apod. Je třeba si ale uvědomit, že každé císařské slovo bylo pozorně sledováno a zaznamenáváno a panovník se úzkostlivě snažil vyvarovat všemu, co by mohlo být nějak využito nebo dokonce zneužito. Ponejvíce se proto omezoval na proslavené „bylo to velmi hezké, jsem velmi potěšen“. Na vině jsou v tomto případě sdělovací prostředky, které tyto ve své podstatě neutrální věty opentlovaly frázemi. Velmi často se rozepisovaly také o tom, že císař byl při uvítání, zvláště dětmi, „zjevně dojat“, že se při pohledu na upřímnou oddanost obyvatelstva „neubráníl slzám dojetí“ apod.

Samozřejmostí byla inspekce posádky, a pokud zbyl čas, dopřál si František Josef to potěšení a pojedl v důstojnické jídelně. Zvláště v posledních letech před Velkou válkou, kdy

starý císař už přestával rozumět novému světu, byl pro něho pobyt mezi vojáky příjemným oddechnutím. Vojsko totiž dlouho odolávalo moderním nacionalismům a důstojníci se cítili být především „císařskými a královskými“. Pravidelnou součástí pobytů Františka Josefa v českém hlavním městě bylo velké defilé pražské posádky na Letenské pláni. Vzhledem k tomu, že císař kladl na pořadová cvičení veliký důraz, snažili se velitelé i kapelníci nejvyššímu vojenskému pánu zavděčit a přehlídky ještě zvyšovaly atraktivitu mocnářových návštěv v očích veřejnosti. Úzký vztah k ozbrojeným silám projevoval monarcha i tím, že když v davu vítajících viděl muže ozdobeného vyznamenáním, většinou k němu přistoupil a vypytał se jej na jeho vojenskou službu.

Celou dobu návštěvy byl František Josef přímo zasypáván žádostmi nejrůznějšího druhu, od prosby o zavedení železnice (pokud ještě v místě chyběla) přes další petice hospodářského a politického charakteru až po prosby o udělení praporu místním ostrostřelcům. Velice často byl také svědkem slavnostního otevření nově zbudované školy, nemocnice, muzea, která pak byla vyznamenána tím, že do budoucnosti nesla jeho jméno. Po odjezdu z města zasílal císař jeho představitelům ještě děkonné a pochvalné dopisy, stejně jako po odjezdu z korunní země nezapomněl poděkovat místodržiteli za příjemný pobyt a skvělé přijetí obyvatelstvem.

Relativně novým jevem bylo vhazování písemných proseb do císařova kočáru (mimo chodem – svědčí to o tom, že mocnář se neodděloval od špalířů kordonem těžkooděnců, jak jsme toho svědky při současných jízdách státníků městskými ulicemi). Mnohdy se žadatel nestrefil a list spadl na dlažbu. V takovém případě císař přikázal zastavit a tělesný myslivec mu žádost podal; nemůže být asi pochyb o tom, že zprávy tohoto druhu k mocnářově popularitě ještě více přispívaly. Rozpaky ale vzbudil roku 1907 případ obchodního zástupce Josefa Bondyho, který žádal o pomoc v nouzi a vhodit list do kočáru přikázal své služce. Prosebníci byli většinou zadrženi policií a po vyslechnutí propuštěni.

Obecně lze říci, že návštěvy lvím dílem přispívaly k mocnářově oblíbě u obyvatelstva, právě proto byl kladen důraz na přímý styk panovníka, většinou neprodyšně uzavřeného za zdmi dvorního protokolu, s „obyčejnými“ lidmi, proto bylo také oficiálně zdůrazňováno, že František Josef osobně přikazoval, aby nikomu nebylo bráněno v přístupu.

Zbývá ještě říci několik slov o tom, jak se při mocnářových pobytech v českých zemích odrážela jejich složitá národnostní situace. Bylo to především již v přípravě cesty, jež byla s matematickou přesností rozpočtena mezi návštěvy českých a německých institucí. Dále je třeba zdůraznit, že mocnář se úzkostlivě snažil zachovat v národnostních otázkách nestrannost. Tvrději se udržující víra, že František Josef neuměl pořádně česky, patří do říše historických bajek. Císař odpovídal v řeči, kterou byl osloven, a do pamětních knih se zapisoval česku nebo německou formou svého jména podle toho, o jaký ústav se jednalo. Ve svých projevech neustále vybízel k dosažení národnostního smíru, bohužel obě národní reprezentace zůstávaly k jeho volání hluché. Hodnostáři zdvořile panovníkům proslav vyslechli, ve svých odpovědích ale potom stereotypně opakovali fráze o české nebo německé věrnosti a zásluhách.

Krásným dokladem mocnářových snah je *Nejvyšší vlastnoruční list*, který František Josef zaslal místodržiteli po skončení dvou týdenní návštěvy Prahy (české noviny vzhledem k délce návštěvy psaly o „pobytu“, během něhož se hlavní české město proměnilo v císařskou rezidenci) na jaře roku 1907. Vzhledem k jeho osobnímu a emotivnímu tónu stojí za delší citaci; císař tu rekapituluje dosavadní vývoj, vyjadřuje pochopení pro

historicky podmíněné obtíže a doufá, že moderní doba, kdy oba národy dosáhly stejného stupně kulturního i ekonomického rozvoje, již na základě všeobecného volebního práva přinese kýžené usmíření:

Rozkvět staroslavného královského města naplňuje Mne velikou radostí. Bylo mně dopřáno bdít nad Prahou od prvních počátků velkoměstského rozvoje až k dnešnímu rozkvětu; všude viděl jsem tísnivé hradby, které nyní díky zdatnosti obou národů ustoupily mocnému a rušnému rozmachu. Jest to znamením nových ústavů [= poměrů], které vznikly zde i vůbec v hospodářském politickém životě a vzrůst takový neděje se bez třenic, za kterých shoda Mých národů nemohla vždy býti zachována. Nyní však, mám za to, nadešla doba, kdy oba národové, vzpružení ve své národní síle a svéráznosti, upřímně mohou si podati ruku k dohodě a bez obavy o zachování své národnosti sdružit se ke společnému dílu a činu. Povoláním občanské rovnosti na poli práva volebního bylo za úspěšného spolupůsobení vlády, Mnou ze zástupců různých národností povolané, občasné také zahájeno mnohoslibné dílo vyrovnání národnostních rozporů, což nutno podporovati ze všech sil, a přes veškeré překážky přivést k cíli. Bylo by Mým nejtoužebnějším přáním, abych spatřil pád i těchto hradeb, které národy ještě dělí a zdržují úplný rozvoj jejich bohatých přirozených vloh, jakož i rozmach moci státu. Pokládal bych to za největší štěstí, kdyby Mně, jenž jsem všechny strasti tohoto boje byl spoluzažil, bylo popřáno spolu pocítiti také ještě slasti národnostního smíru.

K těmto slovům lze dodat jedině: přání starého císaře se nenaplnilo a právě národnostní rozpory to byly, které z velké části spoluzavinily konečný rozpad staleté habsburské říše.

PhDr. Jiří Rak (1947) je českým historikem se specializací na období 19. století, zejména pak na pozdní habsburskou monarchii a fenomén českého národního obrození. Zabývá se mimo jiné historickou reflexí a interpretací dějin v proměnách času. V současné době působí na Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. Je také jedním z autorů expozice na zámku ve Ctěnicích věnované Habsburkům. Mezi jeho hlavní díla patří Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře (1983, společně s Janem P. Kučerou), Bývali Čechové. Historické mýty a stereotypy (1994), Ve stínu Tvých křídel. Habsburkové v českých dějinách (1995, společně s Ivanou Čornejovou a Vítem Vlnasem), Zachovej nám, Hospodine. Češi v Rakouském císařství 1804–1918 (2013).